

IKITEISMINIO TYRIMO DUOMENŲ RINKIMAS TEISĖTUMO ASPEKTU

Gabija Beglecovaitė, Rugilė Mikalajūnaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

3-o kurso studentės

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: gabija.beglecovaite@tf.stud.vu.lt; rugile.mikalajunaite@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius partnerystės doc. Gintaras Jasaitis

El. paštas: gintaras.jasaitis@prokuratos.lt

Mokslinio straipsnio praktinė kuratorius partnerystės doc. Arūnas Meška

El. paštas: arunas.meska@tf.vu.lt

Šiame straipsnyje nagrinėjamas ikiteisminio tyrimo duomenų rinkimo teisėtumo aspektas – nepradėjus ikiteisminio tyrimo ir ikiteisminio tyrimo stadijos metu. Pateikiama išsami ikiteisminio tyrimo duomenų samprata ir šių duomenų svarba baudžiamajam procesui. Darbe apžvelgiami būtini kriterijai, reikalingi tam, jog ikiteisminio tyrimo duomenys būtų pripažinti įrodymais, be to, nurodomi atvejai, kuomet informacija gali būti renkama ne tik Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso, bet ir kitų teisės aktų pagrindu. Taip pat nagrinėjami konkretūs atvejai, kada ikiteisminio tyrimo duomenys Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje buvo pripažinti gauti neteisėtai ir neteko savo įrodomosios vertės.

Pagrindiniai žodžiai: ikiteisminio tyrimo duomenys, ikiteisminio tyrimo duomenų rinkimas, baudžiamasis procesas, teisėtumas.

LEGALITY OF PRE-TRIAL DATA COLLECTION

This article examines the legality of the collection of pre-trial data before and during the pre-trial phase of the investigation. It provides a comprehensive understanding of the concept of pre-trial investigation data and the relevance of these data for the criminal proceedings.

The work reviews the necessary criteria for the recognition of pre-trial investigation data as evidence and indicates the cases where information may be collected not only based on the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania, but also on the basis of other legal acts. It also examines specific cases in which pre-trial investigation data have been found to have been obtained illegally in the case law of the Supreme Court of Lithuania and of the European Court of Human Rights and have lost their evidentiary value.

Key words: pre-trial investigation data, collection of pre-trial investigation data, criminal procedure, legality.

Išvadas

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) paskirtis – greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamą veiką, išaiškinant visas reikšmingas jos padarymo aplinkybes bei atskleidžiant nusikalstamą veiką ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus, tinkamai pritaikyti įstatymą, kad būtų nubaudžiamas tik nusikalstamą veiką padaręs asmuo ir niekas nekaltas nepatirtų jokių nepagrįstų suvaržymų. Baudžiamojo proceso (toliau – BP) teisiniai santykiai turi būti reguliuojami taip, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos minėtos paskirties pasiekti. Surinkti ikiteisminio tyrimo duomenys (toliau – IT duomenys/duomenys) padeda nustatyti nusikalstamos veikos faktines aplinkybes, t. y. kiek įmanoma tiksliau atkurti nusikalstamos veikos įvykius. Tačiau tam tikrais atvejais IT duomenys yra surenkami neteisėtai – nesilaikant BPK 20 str. nustatytų reikalavimų ir tai lemia ne tik BPK paskirties paneigimą, bet ir surinktų duomenų nepripažinimą įrodymais.

Taigi šio darbo **tikslas** – nustatyti IT duomenų rinkimo teisėtumo kriterijus ir remiantis teismų praktika, išskirti neteisėtai surinktų IT duomenų naudojimo neleistinumo pagrindus. Siekiant nurodyto tikslo, keliami tokie **uždaviniai**: išanalizuoti IT duomenų sampratą (1 skyrius), apžvelgti leistinus duomenų rinkimo kriterijus nepradėjus ikiteisminio tyrimo ir ikiteisminio tyrimo stadijos metu (2 skyrius), nustatyti IT duomenims keliamus teisėtumo kriterijus (3 skyrius), išanalizavus nacionalinę ir tarptautinę teismų praktiką, nustatyti IT duomenų pripažinimo neteisėtai, atvejus (4 skyrius). Mokslinio straipsnio **objektas** – IT duomenų rinkimo teisėtumo kriterijus.

Darbo **aktualumą** lemia tai, kad neteisėtai surinkti IT duomenys ir jų nepripažinimas įrodymais turi esminės reikšmės tiek visam BP, tiek konkrečiai nagrinėjamai bylai. Duomenys gauti neteisėtais būdais paneigia BP paskirtį, o konkrečioje byloje tokie duomenys gali būti nepripažįstami įrodymais, nors tai būtų vienintelė medžiaga turima byloje, kuria grindžiamos faktinės aplinkybės.

Darbe buvo taikyti šie **metodai**: lingvistinis, sisteminės analizės, teleologinis, šaltinio turinio ir loginis. Lingvistiniu teisės aiškinimo metodu remiamasi formuojant IT duomenų sampratą. Sisteminės analizės ir lingvistinis metodai svarbūs aiškinant BPK normas, reglamentuojančias IT duomenų leistinumo ir sąsajumo kriterijus. Teleologinis metodas leidžia atskleisti teisės aktų tikslą. Šaltinio turinio metodas naudojamas tiriant įvairią mokslinę literatūrą, Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktiką. Loginis metodas naudojamas formuluojant darbo išvadas.

Darbo **originalumą** lemia tai, kad straipsnis grindžiamas ne tik teisės doktrina, tačiau ir nacionalinių bei tarptautinių teismų sprendimais. Be to, pateikiami konkretūs teismų praktikos atvejai, kada IT duomenys buvo nepripažinti įrodymais dėl jų neteisėtumo.

Darbui reikšmingiausi buvo šie šaltiniai: BPK ir kiti įstatymai, LAT praktika bei EŽTT sprendimai. Šie šaltiniai aktualūs, nustatant IT duomenų rinkimo kriterijus ir analizuojant konkrečius IT duomenų neteisėtumo atvejus. Straipsnyje taip pat remiamasi moksliniuose leidiniuose publikuotais straipsniais, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau - EŽTK), Lietuvos Respublikos Konstitucija (toliau - Konstitucija) ir kitais teisės šaltiniais.

1. IT duomenų samprata

Nagrinėjant IT duomenų sampratą, pirmiausia, reikia suprasti patį BP bei įsigilinti į jo pradžios stadiją. BP – tai tiriant bei nagrinėjant baudžiamąsias bylas teismo, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų įstatymo nustatyta tvarka vykdoma veikla, kurios metu sudaromos sąlygos nustatytomis teisėmis naudotis visiems proceso subjektams (Goda *et al.*, 2011, p. 12). Tai kompleksiškas teisinis mechanizmas, susidedantis iš kelių stadijų, kurių viena svarbiausių – ikiteisminis tyrimas.

Ikiteisminis tyrimas – pirmoji BP stadija (Goda *et al.*, 2011, p. 18). Šios stadijos uždaviniai – versijų kėlimas bei jų tikrinimas, duomenų (įrodymų) rinkimas, ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimas, demaskavimas asmenų, įtariamų padarius nusikalstamas veikas, nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo užtikrinimas, reikiamų sąlygų sudarymas išnagrinėti baudžiamąją bylą teisme, procesinių prievartos priemonių taikymas, sprendimo baigti ikiteisminį tyrimą priėmimas (Mišeikis, 2005, p. 49). Tačiau pagrindinė šios stadijos užduotis – rinkti, tikrinti ir įtvirtinti duomenis, kurie gali turėti reikšmės nusikalstamos veikos nagrinėjimui. Duomenys, nagrinėjami ikiteisminio tyrimo metu, apima įvairius parodymus, proceso veiksmų rezultatus, dokumentus, techninius įrodymus ir kitą informaciją, kuri yra svarbi nagrinėjant ir nustatant nusikalstamas veikas. IT duomenys - įvairaus pobūdžio informacija apie padarytą nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį. Surinkti duomenys tampa pagrindu teismo procesui – teisme jie gali būti pripažinti įrodymais, jei atitinka įstatymų ir BPK keliamus reikalavimus. Be kita ko, duomenys turi atitikti įstatymo numatytus principus, reglamentuojančius duomenų surinkimą, tvarkymą ir naudojimą BP - nepažeisti asmens teisės į privatumą, proporcingumo ar nekaltumo prezumpcijos principų.

2. Teisės aktų nustatyta tvarka gauta informacija

Informacija, surinkta vadovaujantis teisės aktų nustatyta tvarka, yra pripažįstama duomenimis, jeigu ji gauta laikantis teisės aktuose numatytų teisės normų ir procedūrų. Tai garantuoja, jog duomenys būtų gauti teisėtai, nepažeidžiant asmens teisių ir laisvių, laikantis kitų teisinių standartų, nustatytų teisės aktuose. Šiame skyriuje aptariami informacijai keliami kriterijai, BP neprasidėjus, t. y. neprasidėjus ikiteisminio

tyrimo (2.1.1.) ir ikiteisminio tyrimo metu (2.1.2.), tam, jog ši galėtų būti pripažinta įrodymais.

2.1. Nepradėjus ikiteisminio tyrimo

BP įprastai prasideda ikiteisminiu tyrimu, tačiau tam tikrais atvejais, IT duomenų rinkimas gali būti pradėtas dar prieš patį ikiteisminį tyrimą, neprasidėjus BP.

BPK laikomas pagrindiniu įstatymu, nustatant duomenų, galinčių būti įrodymais, gavimo tvarką, tačiau, kaip teigiama 2007 m. birželio 28 d. BPK normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalgoje Nr. 27 (toliau – Apžvalga), tai nėra vienintelis įstatymas, kurio nustatyta tvarka gaunami įrodymai (BPK normų..., 2007). BPK nenurodo konkrečių teisės aktų, tačiau atsižvelgus į teismų praktiką, būtų galima išskirti, jog valstybės institucijos ir pareigūnai duomenis renka ne tik BPK reglamentuojama tvarka, bet ir pagal įrodinėjimo ir kitus subjektų veiklą reglamentuojančius įstatymus¹ (BPK normų..., 2007). Šių įstatymų pagrindu surinkti duomenys paprastai gaunami prieš pradedant ikiteisminį tyrimą. Pavyzdžiui, pagal Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymą (toliau – KŽĮ) – duomenys, gauti pagal šio teisės akto reikalavimus gali būti pripažinti įrodymais, tačiau teismas privalo patikrinti, ar duomenys gauti įstatyme numatytu būdu ir ar nebuvo pažeista įstatyme nustatyta duomenų gavimo tvarka (Gutauskas, 2022, p. 53). LAT 2019 m. gruodžio 16 d. nutartyje baudžiamojoje byloje (toliau – nutartyje²) nagrinėjama situacija, kai V. J. kartu su ligoninės direktoriaus pavaduotoja V. S., siekdama gauti galimybę pretenduoti į apylinkės teismo teisėjo pareigas, suklautojo medicininį pažymėjimą. Tai buvo faktinis pagrindas atlikti kriminalinės žvalgybos veiksmus – slapta stebėti V. J. telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinį, t. y. klausytis pokalbių telefonu. Nutartyje išaiškinama, jog tokiu būdu gauti faktiniai duomenys gali būti panaudoti kaip įrodymai BP, tačiau teismas turi patikrinti ar kriminalinės žvalgybos atlikti veiksmai atitinka teisėtumo kriterijus ir ar tam buvo faktinis pagrindas (LAT 2019 m. gruodžio 16 d. nutartis, p. 15-21). Kitoje LAT 2019 m. liepos 11 d. nutartyje nurodoma, kad kriminalinės žvalgybos tyrimas teisėtai gali būti atliekamas tik esant konkrečiam įstatyme nustatytam faktiniam pagrindui – informacijai ne apie bet kokią, o tik apie įstatyme nurodytą nusikalstamą veiką – ir vykdomas siekiant surinkti duomenų apie tokią veiką (LAT 2019 m. liepos 11 d. nutartis, p. 18). Teigiama, jog nusikalstamos veikos imitavimo veiksmai turi būti tęsiami tol, kol surenkama pakankamai įrodymų, leidžiančių patraukti asmenį baudžiamajon atsakomybėn (LAT praktikos apžvalga, 2020, p. 8). Surinkta medžiaga gali būti teismo pripažinta

¹ Pavyzdžiui, pagal KŽĮ, Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymą, Lietuvos Respublikos policijos įstatymą, Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymą.

² Toliau tekste terminas „nutartis baudžiamojoje byloje“ bus įvardinamas kaip „nutartis“.

ma įrodymais tik tada, kai atliekant nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus buvo įvykdytos visos įstatyme nustatytos sąlygos ir tiksliai laikytasi kitų reikalavimų juos atliekant (Gutauskas, 2022, p. 68), priešingu atveju, surinkta informacija netenka įrodomosios galios. Pabrėžiama, jog kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmus atliekantis asmuo negali skatinti, įtikinėti ar kitokiais veiksmais kurstyti asmens padaryti konkrečią nusikalstamą veiką, kadangi informacija, gauta provokacijos būdu, neatitinka BPK 20 str. nustatytų kriterijų ir negali būti pripažįstama įrodymu. Konstatavus, kad veikos padarymą nulėmė provokacija, baudžiamosios atsakomybės taikymas yra negalimas, nes valstybė negali „sukurti“ nusikaltimų, o po to už juos bausti (LAT praktikos apžvalga, 2021, p. 22).

Nors BPK 20 str. 1 d. numatyta, kad įrodymais pripažįstami duomenys, gauti įstatymų nustatyta tvarka, tačiau šios normos nereikėtų suprasti tiesiogiai. Pasiitaiko atvejų, kai duomenys yra gaunami ne įstatymų, o žemesnės teisinės galios aktų nustatyta tvarka³, pavyzdžiui, autoįvykio vietos apžiūros protokolais ir jo priedais (planais), gauti nepažeidžiant Policijos patrulių veiklos instrukcijos, surašyti iki ikiteisminio tyrimo pradžios byloje, pradėjus ikiteisminį tyrimą, pridėti prie baudžiamosios bylos ir pripažinti kaip įrodymai (LAT 2006 m. spalio 10 d. nutartis).

Tam tikrais atvejais, privačių asmenų pateikti duomenys taip pat gali būti pripažinti įrodymais. BP kyla ginčų dėl duomenų, ypač, slapta įrašytų garso ar vaizdo formoje, teisėtumo, kai tai susiję su asmens teise į privatybę gyvenimą. Kiekvienas asmuo turi teisę naudotis garso ir vaizdo technikos priemonėmis, įskaitant filmavimą ir fotografavimą, tačiau su tam tikromis išimtimis, pavyzdžiui, draudimu filmuoti privačioje gyvenamojoje vietoje be sutikimo, tačiau teismų praktika pripažįsta, kad asmenų pokalbių įrašinėjimas ir šių įrašų privatus naudojimas nėra draudžiami, jei tai vykdoma naudojant BP priemones (Tutinienė, 2023). LAT 2004 m. gegužės 25 d. nutartyje konstatavo, kad liudytojos pateiktas teismo posėdžio metu garso įrašas, nors ir nėra gautas naudojant BP priemones, laikytinas įrodymu. Kasatorė teigė, kad teismas neteislingai pripažino nukentėjusiojo telefoninio pokalbio garso įrašą kaip įrodymą dėl I. T. turto prievartavimo, kadangi įrašas buvo gautas neteisėtai – jam nebuvo gautas teismo leidimas. Teisėjų kolegija skundą atmetė, argumentuodama, kad galimybė klausyti telefoninius pokalbius ir daryti įrašus be teismo leidimo, yra leidžiama jei nukentėjusysis prašo arba sutinka su tuo, todėl I. T. kreipėsi į policiją prašydamas įrašyti pokalbius, ir tai buvo padaryta teisėtai, todėl teismas įvertino šį įrašą ir pripažino įrodymu (LAT 2004 m. gegužės 25 d. nutartis byloje). Taigi, bet kokių atvejų, teismas privalo įsitikinti informacijos patikimumu ir ar ji atitinka įsta-

³ Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gegužės 12 d. nutarimu Nr. 452 patvirtintų Transporto priemonės vairuojančių ir kitų asmenų neblaivumo ar apsvaigimo nustatymo taisyklių nustatyta tvarka, autoavarijų bylose apie asmens neblaivumą gauti duomenys, medicininės apžiūros neblaivumui, girtumui ar apsvaigimui nustatyti, gali būti pripažinti įrodymais dar nepradėjus ikiteisminio tyrimo (BPK normų..., 2007).

tymų reikalavimus sprendžiant duomenų kaip įrodymų leistinumą klausimą (BPK normų..., 2007).

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog duomenis, galinčiais tapti įrodymais, nepradėjus ikiteisminio tyrimo, leistina rinkti ne tik BPK, bet ir kitų teisės aktų pagrindu⁴. Svarbu, jog surinkti duomenys būtų gauti teisės aktų nustatyta tvarka bei patikrinti teismo, jų sąsajumo ir leistinumą aspektu.

2.2. Ikiteisminio tyrimo metu

Ikiteisminio tyrimo metu teisės aktų nustatyta tvarka gautos informacijos sąlygos numatytos BPK 20 str. Įvertinus šiame straipsnyje įtvirtintas nuostatas, galima teigti, kad įrodymai BP – tai įstatymų nustatyta tvarka gauti, BPK numatytais proceso veiksmiais patikrinti, teisiama jame posėdyje išnagrinėti ir teismo pripažinti duomenys, kuriais vadovaudamasis teismas daro išvadas dėl nusikalstamos veikos buvimo ar nebuvimo, šią veiką padariusio asmens kaltumo ar nekaltumo ir kitų, turinčių reikšmės bylai siekiant ją teisingai išspręsti, aplinkybių (BPK normų..., 2007). Taigi, duomenys pripažįstami įrodymais tik tada, kai atitinka reikalavimus, įtvirtintus BPK 20 str.

Pirmas kriterijus, kuris įtvirtintas BPK 20 str. 1 d.: įrodymais BP yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys (BPK, 2002 m.). Norint, jog duomenys būtų pripažįstami įrodymais, jie turi būti gauti laikantis nustatytų teisės aktų bei juose įtvirtintų procedūrų. Esminę reikšmę turintis įstatymas, nustatantis duomenų, galinčių būti įrodymais, gavimo tvarką – BPK, todėl pradėjus ikiteisminį tyrimą, duomenis privalo būti renkami tik jo pagrindu. Ši dalis siejama su įrodymų leistinumą aspektu. Leistinumą – leistini įrodymai yra tie, kurie surinkti ir fiksuoti įstatymo leidžiama arba nedraudžiama tvarka, kurių procedūrinius veiksmus bei šaltinius galima patikrinti (Juozapavičius, 2010). Antras kriterijus nurodytas BPK 20 str. 2 d.: tai ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla (BPK, 2002 m.). Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras disponuoja tik tam tikrais duomenimis, ikiteisminio tyrimo medžiaga, kuri įrodymais virsta tik tada, kai įrodymais šią medžiagą pripažįsta teismas - tik teismas proceso metu gali pasakyti, kiek vieni ar kiti duomenys turi reikšmės sprendžiant bylą (Goda *et al.*, 2003, p. 47-48). BPK 20 str. 3 d. numato: įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai (BPK, 2002 m.). Šioje dalyje yra įtvirtintas įrodymų sąsajumo reikalavimas, kuris BP apibrėžia ryšį tarp įrodymų turinio ir įrodinėjimo dalyko, arba kitų duomenų, turinčių reikšmės bylai ištirti. Fakto įrodo-

⁴ Pradėjus ikiteisminį tyrimą, surinktų duomenų teisėtumas patikrinamas BPK nustatyta tvarka, o kitų įstatymų nustatyta tvarka gali būti tik ieškoma duomenų šaltinių, kuriuos nustatius, atliekami proceso veiksmai (BPK normų..., 2007).

mają reikšmę lemia jo priežastinis ryšys su bent viena iš įrodinėtų aplinkybių. Tam tikri duomenys gali būti laikomi įrodymais, tik tada, kai jais įrodinėjama bent viena svarbi bylai aplinkybė. Pavyzdžiui, kaltę įrodančios arba paneigiančios bylos aplinkybės, taip pat duomenys padedantys nustatyti tarpinius faktus, kurių pagalba patikrinami kiti įrodymai (Goda *et al.*, 2003, p. 45). Paskutinė sąlyga, numatyta BPK 20 str. 4 d., įtvirtina, kad įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmams (BPK, 2002 m.). Šioje dalyje taip pat išvelgiamas įrodymų leistinumumo aspektas. Spręsdamas įrodymų pripažinimo klausimą, teismas turi patikrinti, ar jų gavimo būdas neprieštaruoja įstatyme nustatytiems reikalavimams ir ar jie patikrinti BPK numatytais veiksmams (BPK normų..., 2007).

Taigi, ikiteisminio tyrimo metu teisės aktų nustatyta tvarka gautos informacijos pripažinimas įrodymais BP yra griežtai reglamentuojamas pagal BPK 20 str. Duomenys turi būti surinkti laikantis teisės aktų ir juose įtvirtintų procedūrų, o jų pripažinimas įrodymais priklauso nuo teismo sprendimo. Svarbu atsižvelgti į įrodymų sąsajumo ir leistinumumo aspektus, vadovaujantis BPK 20 str. esminėmis nuostatomis.

3. IT duomenų teisėtumo kriterijai

Šiame skyriuje analizuojami duomenų teisėtumo kriterijai – gavimo būdo neprieštaravimas įstatyme nustatytiems reikalavimams (3.1.) ir galimybė IT duomenis patikrinti BPK numatytais proceso veiksmams (3.2.).

3.1. Gavimo būdo neprieštaravimas įstatyme nustatytiems reikalavimams

BPK 20 str. 4 d. įtvirtinta, kad IT duomenys gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys (BPK, 2002). Tai suponuoja, kad duomenys privalo būti gaunami tik įstatymo nustatyta tvarka ir būdu. IT duomenų rinkimo teisėtumui keliamų reikalavimų apimtį, visų pirma, priklauso nuo to, koks subjektas pateikė IT duomenis, t. y. ar duomenis pateikė proceso dalyviai⁵, ar valstybės institucijos bei pareigūnai⁶. Todėl toliau bus pristatomi atskiri reikalavimai keliami proceso dalyviams (3.1.1.) ir reikalavimai keliami valstybės institucijoms ar pareigūnams (3.1.2.).

3.1.1. Reikalavimai keliami proceso dalyviams

Apžvalgoje teigiama, kad, kai duomenys yra pateikiami proceso dalyvių arba fizinių ar juridinių asmenų, teismas turi pareigą patikrinti, ar jie gauti įstatyme ne-

⁵ Pavyzdžiui, įtariamasis, kaltinamasis, gynėjas.

⁶ Pavyzdžiui, teismas, ikiteisminio tyrimo teisėjas, prokuroras.

uždraustu būdu (BPK normų..., 2007). Šiuo atveju galioja principas „galima tai, kas neuždrausta“, todėl minėtų asmenų pateikti duomenys nepripažįstami įrodymais tik tada, kai yra gaunami įstatyme tiesiogiai draudžiamu būdu (Juozapavičius, 2010, p. 88).

Šiuo aspektu pažymėtina tai, kad pagal LAT formuojamą praktiką, IT duomenimis keliamas teisėtumo reikalavimas nėra absoliutus ir nežymūs nukrypimai nuo jo netrukdo duomenis pripažinti įrodymais (LAT 2018 m. vasario 14 d. nutartis, p. 7.6.). Pavyzdžiui, LAT 2019 m. gruodžio 3 d. nutartyje, spęsta dėl nukentėjusiosios slapta padaryto garso įrašo, pripažinimo įrodymu. Kasatorius teigė, kad iš nukentėjusiosios pateikto garso įrašo matyti, kad ji suvokė įrašinėjanti pokalbį ir provokavo pašnekovą, be to, įrašas gautas neteisėtu būdu, kadangi nukentėjusioji nėra BP subjektas, galintis slapta įrašinėti kitų asmenų balsus (LAT 2019 m. gruodžio 3 d. nutartis, p. 4.9.). LAT atmetė skundą, kadangi privačių asmenų pateikti duomenys įrodymais nepripažįstami tik tais atvejais, kai jie gauti įstatyme tiesiogiai draudžiamu būdu⁷, o įstatymai nedraudžia asmeniui slapta įrašinėti savo pokalbių su kitais asmenimis (LAT 2019 m. gruodžio 3 d. nutartis, p. 14.). Iš bylos medžiagos matyti, kad pirmosios instancijos teismas nustatė garso įrašo atsiradimo aplinkybes, o pokalbių turinys nepaliko abejonių, kad garso įrašuose skamba P. Č. balsas⁸. Todėl LAT konstatavo, kad privčiai padarytas garso įrašas, patvirtinantis ar paneigiantis reikšmingas bylos sprendimo aplinkybes, patikrinus įrašo atsiradimo aplinkybes ir išitikinus jo patikimumu, gali būti pripažintas įrodymu⁹.

Kitoje LAT 2021 m. kovo 24 d. nutartyje spęsta dėl privataus asmens padarytų garso įrašų, siekiant apginti savo teises. Kasatorius Z. Š. teigė, kad nukentėjusiosios S. J. pateikti garso įrašai gauti neteisėtai, be teismo sankcijos, todėl jie negali būti pripažinti įrodymais (LAT 2021 m. kovo 24 d. nutartis, p. 12.3.). Ikitaisminio tyrimo teisėjo sankcija yra reikalinga tada, kai duomenis renka valstybės institucijos ar pareigūnai, tačiau, kai duomenis renka proceso dalyviai, nedalyvaujant ikiteisminio tyrimo institucijoms ar pareigūnams, teismo sankcijos nereikia, bet teismas privalo patikrinti, ar šie duomenys gauti tiesiogiai įstatyme neuždraustu būdu (LAT 2021 m. kovo 24 d. nutartis). Nukentėjusioji S. J. ikiteisminio tyrimo institucijai pateikė garso įrašymo priemonę – telefoną bei įrašus CD laikmenoje, kuriuose užfiksuoti jos ir nuteistojo pokalbiai, atskleidžiantys, kad Z. Š. grasino nukentėjusiajai fiziniu smurtu ir susidorojimu (LAT 2021 m. kovo 24 d. nutartis). Nustatyta, kad nukentėjusioji S. J. darydama įrašus, nevykdė teisėsaugos užduoties, o įrašą įrašė norėdama apsaugoti, todėl LAT konstatavo, kad privačių asmenų, siekiant apginti savo teises, padaryti įrašai gali būti pateikti teismui, tačiau teismas turi iširti ar šie duomenys atitinka

⁷ Pastebėta, kad ši taisyklė minima ir kitose LAT nutartyse – Nr. 2K-7-697/2022; Nr. 2K-205-719/2021.

⁸ *Idem*

⁹ Ši taisyklė minima šiose LAT nutartyse – Nr. 2K-562/2011; Nr. 2K-122/2010.

BPK 20 str. nustatytus įrodymams keliamus reikalavimus bei įvertinti tokių duomenų patikimumą ir tik visą tai nustatęs, nuspręsti ar šiuos įrašus pripažinti įrodymais¹⁰.

Apibendrinant galima teigti, kad proceso dalyvių ar kitų fizinių bei juridinių asmenų pateikti IT duomenys nepripažįstami įrodymais tik tada, kai jie gauti įstatyme tiesiogiai draudžiamu būdu, tačiau tam tikri nežymūs nukrypimai nuo šio reikalavimo yra galimi ir ne visais atvejais lemia duomenų nepripažinimą įrodymais. Duomenys, kurių gavimo tvarka turi trūkumų, gali būti pripažinti įrodymais, jeigu teismas patikrina jų atsiradimo aplinkybes ir įsitikina tų duomenų patikimumu.

3.1.2. Reikalavimai keliami valstybės institucijoms ar pareigūnams

Kai IT duomenis renka valstybės institucijos ar pareigūnai, jų surinktiems duomenims yra keliami du reikalavimai: pirma, duomenys privalo būti gauti įstatyme numatytu būdu ir antra, privalo būti nepažeista įstatyme nustatyta duomenų gavimo tvarka (BPK normų..., 2007). Šiuo atveju galioja principas „leidžiama tai, kas numatyta įstatyme“.

Apžvalgoje nurodoma, kad duomenys, kuriuos valstybės institucijos ar pareigūnai gavo įstatyme nenumatytu būdu, įrodymais nepripažįstami, nesvarbu, kiek jie reikšmingi nustatant bylos aplinkybes (BPK normų..., 2007). Tačiau įdomu tai, kad valstybės institucijų ar pareigūnų surinkti duomenys, turintys trūkumų, kurie nėra esminiai, visgi gali būti pripažinti įrodymais. Pavyzdžiui, LAT 2021 m. balandžio 26 d. nutartyje, vertinti duomenys, surinkti pagal Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymą (toliau - OVĮ¹¹). Kasatorė nuteistoji I. K. operatyvinių veiksmų vykdymo teisėtumą ginčijo tuo pagrindu, kad byloje esančių teismo priimtų nutarčių turinys dėl slapto telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinio kontrolės ir fiksavimo sankcionavimo yra nemotyvuotas, šabloniškas, jame nurodytas analogiškas turinys (LAT 2021 m. balandžio 26 d. nutartis, p. 26.). Kai duomenys yra gauti, atliekant operatyvinius veiksmus, teismas privalo patikrinti tris aspektus: 1) ar buvo teisinis ir faktinis pagrindas atlikti šiuos veiksmus; 2) ar tyrimo veiksmai atlikti nepažeidžiant OVĮ nustatytos tvarkos; 3) ar duomenis, gautus atliekant operatyvinį tyrimą, patvirtina duomenys, gauti BPK nustatytais veiksmais (LAT 2021 m. balandžio 26 d. nutartis, p. 28). Pažymėtina, kad nagrinėjamu atveju buvo nustatytas faktinis ir teisinis pagrindas taikyti nuteistųjų ir kitų byloje minimų asmenų slaptą telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinio kontrolę ir fiksavimą, taip pat pokalbių, kitokio susižinojimo ar veiksmų kontrolę ir fiksavimą, todėl šie duomenys gali būti laikomi įrodymais (LAT 2021 m. balandžio 26 d. nutartis, p. 29.). LAT pripažino, kad teismo nutartis, kuriomis buvo sankcionuoti operatyvinio tyrimo veiksmai, turi trūkumų (yra

¹⁰ *Idem*

¹¹ Šis įstatymas neteko galios 2013 m. sausio 1 d. ir jį pakeitė 2013 m. sausio 1 d. įsigaliojęs KŽĮ.

mažai informatyvios, panašaus turinio, pasikartojančios), tačiau tokie trūkumai nėra esminiai¹². Todėl konstatuota, kad operatyvinius veiksmus daro neteisėtus įstatyme nustatytų operatyvinių veiksmų ir priemonių taikymo bei jų ribų nepaisymas ar kitoks piktnaudžiavimas, tačiau tam tikro operatyvinio tyrimo etapo galimi trūkumai savaime nereiškia, kad to tyrimo pagrindu pradėtų tyrimų metu surinkti duomenys turi būti laikomi neatitinkančiais BPK 20 str. reikalavimų ir dėl to nelaikytini įrodymais¹³ (LAT 2021 m. balandžio 26 d. nutartis, p. 30.). Tik akivaizdus piktnaudžiavimas neleidžia duomenų pripažinti įrodymais (Gutauskas, 2022, p. 58). Nors ir buvo nustatyta, kad teismo nutartys, kuriomis buvo sankcionuoti operatyvinio tyrimo veiksmai, turi trūkumų, tačiau tai nelėmė duomenų nepripažinimo įrodymais.

Kitoje LAT 2012 m. spalio 30 d. nutartyje konstatuota, kad tam tikro operatyvinio ar ikiteisminio tyrimo etapo galimi trūkumai nereiškia, kad vėlesniuose tyrimo etapuose ar to tyrimo pagrindu pradėtų kitų tyrimų metu surinkti duomenys turi būti laikomi neatitinkančiais BPK 20 str. reikalavimų ir dėl to nelaikytini įrodymais (LAT 2012 m. spalio 30 d. nutartis). Neteisingas automobilio valstybinio numerio raidžių nurodymas nėra pagrindas specialiosiomis techninėmis priemonėmis užfiksuotos informacijos nepripažinti įrodymu baudžiamojoje byloje - tokios klaidos padarymas niekaip nesuvaržė nuteistųjų teisių, dėl šios klaidos visiškai nenukentėjo ir užfiksuotos informacijos patikimumas¹⁴.

Apibendrinant galima teigti, kad reikalavimai keliama valstybės institucijų ir pareigūnų surinktiems IT duomenims yra griežtesni, nei reikalavimai keliama proceso dalyvių ar fizinių bei juridinių asmenų surinktiems duomenims. Duomenys, kuriuos valstybės institucijos ar pareigūnai gavo įstatyme nenurodyta tvarka ir būdu – nėra pripažįstami įrodymais, tačiau pažymėtina, kad neesminiai kriminalinės žvalgybos ar ikiteisminio tyrimo etapo trūkumai nereiškia, kad kituose tyrimo etapuose surinkti duomenys, negalės būti pripažinti įrodymais.

3.2. Galimybė duomenis patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais

Remiantis BPK 20 str. 4 d. galima teigti, kad įrodymais gali būti tik tie duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais (BPK, 2002 m.). Duomenų patikrinimo galimybė siejama su patikimumo aspektu¹⁵. Teismų praktikoje¹⁶

¹² *Idem*

¹³ Neleistinu įrodymas negali būti pripažįstamas vien dėl tos priežasties, kad kiti su šiuo įrodymu susiję įrodymai buvo gauti neteisėtu būdu (LAT 2018 m. vasario 14 d. nutartis, p. 7.6.).

¹⁴ *Idem*

¹⁵ Įrodymų patikimumas – vertinimo metu nustatoma savybė, reiškianti, kad duomenys atitinka tikrovę (LAT 2023 m. kovo 15 d. nutartis, p. 14.).

¹⁶ Ši teisės aiškinimo taisyklė minima ir šiose LAT nutartyse - Nr. 2K-227-594/2023; Nr. 2K-257-697/2022; Nr. 2K-247-719/2019.

nurodyta, kad ar įrodymai yra patikimi, nustatoma išanalizavus jų gavimo tvarką, patikrinus BPK nustatytais veiksmais ir palyginus su kitais byloje esančiais įrodymais (LAT 2020 m. liepos 10 d. nutartis, p. 17.). Taigi, duomenimis gali būti pripažinti tik tokie įrodymai, kurių patikimumas yra patikrintas teisiama jame posėdyje pagal BPK 271 – 292 str. reglamentuojamą tvarką.

Pagal teisės doktriną, įrodymais nepripažįstami anoniminiai pranešimai, gandai, kitokie teiginiai, kurių informacijos šaltinis nėra žinomas bei įvairūs kiti pranešimai, kai jų autorius nors ir yra žinomas, tačiau negalima patikrinti tų duomenų patikimumo teisiama jame posėdyje (Goda *et al.*, 2011, p. 169).

Pavyzdžiui, LAT 2021 m. spalio 28 d. nutartyje, buvo nagrinėjamas klausimas, ar įmanoma patikrinti vaizdo medžiagos teisėtumą, kai medžiagą pateikė asmuo, kuris atsisakė atskleisti savo asmens tapatybę ir šis asmuo nebuvo apklaustas teisme. Byloje nustatyta, kad medžiagą į bylą pateikė nuteistosios gynėja privačia iniciatyva, nurodžiusi, kad ji pateikęs asmuo nesutinka atskleisti savo asmens tapatybės – šią aplinkybę kasatorius nurodė, kaip vieną iš priežasčių, kodėl vaizdo medžiaga yra laikytina neleistinu įrodymu (LAT 2021 m. spalio 28 d. nutartis, p. 13.). LAT atmetė kasatoriaus teiginius, nes: pirma, tokio duomenų gavimo būdo įstatymas nedraudžia; antra, šio įrodymo turinio patikimumą teismas patikrino BPK nustatytais proceso veiksmais, palygino jį su kitais byloje esančiais įrodymais¹⁷. Vien ta aplinkybė, kad nėra žinoma, kas ir koku įrenginiu padarė ginčijamą vaizdo įrašą, savaime nepaneigia šio įrašo teisėtumo ir įrodomosios reikšmės nustatant reikšmingas bylai aplinkybes, nes jo patikimumu teismai įsitikino laikydamiesi BPK reikalavimų¹⁸.

Kitoje 2014 m. lapkričio 18 d. nutartyje nagrinėta situacija, kai operatyviniai darbuotojai nesilaikė imperatyvių kratos reikalavimų, todėl duomenys buvo nepripažinti įrodymais dėl jų nepatikimumo. Nustatyta, kad atliekant kratas pas T. V. ir R. S., kurių metu buvo paimti jų drabužiai, kuriuos jie galbūt dėvėjo įvykio metu, nesilaikyta imperatyvaus BPK 149 str. 7 d.¹⁹ reikalavimo kratos vietoje daiktus supakuoti ir užantspauduoti - apie kratų metu paimtų drabužių supakavimą ir užantspaudavimą protokoluose apskritai nėra duomenų (LAT 2014 m. lapkričio 18 d. nutartis). LAT pažymėjo, kad tik tinkamai laikantis minėto reikalavimo, kurį galima patikrinti BP įstatyme numatytais proceso veiksmais (perskaitant kratos protokolą bei sulyginant su specialistui pateiktų daiktų įpakavimu ir pan.), neliktų pagrindo abejoti, koku būdu atsirado šūvio pėdsakai ant T. V. drabužių²⁰. Kadangi renkant duomenis buvo

¹⁷ *Idem*

¹⁸ *Idem*

¹⁹ BPK 149 str. 7 d.: visi paimtieji daiktai ir dokumentai parodomi dalyvaujantiems asmenims ir išvardijami kratos ar poėmio protokole arba prie protokolo pridedamame apyraėe (nurodoma jų kiekis, svoris, individualios žymės, susidėvėjimas). Paimti daiktai ir dokumentai kratos ar poėmio vietoje turi būti kaip įmanoma supakuojami ir užantspauduojami (BPK, 2002).

²⁰ *Idem*

pažeista jų gavimo tvarka ir dėl nepatikimumo negalima patikrinti jų pagal BPK numatytus proceso veiksmus, duomenys nepripažinti įrodymais.

Imperatyvių reikalavimų nesilaikymas konstatuotas ir LAT 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartyje. Nagrinėjamu atveju, tyrėjas nesilaikė BPK 207 str. 2 d. nustatyto imperatyvo, kad apžiūrimi daiktai, kiek galima nufotografuojami arba nufilmuojami ir nufotografavo dokumentų įdėklo bei daiktinės ant kurių buvo rasti rankų pirštų pėdsakai (LAT 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis). Neužfiksavus daikto pagal BPK 207 str. 2 d., duomenų suradimo patikimumo negalima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais, todėl jis nelaikytinas įrodymu.

Apibendrinant galima teigti, jog duomenų patikrinimo galimybė siejama su patikimumo aspektu. Duomenys yra pripažįstami įrodymais tik tuo atveju, jeigu jie yra patikrinti teisiama jame posėdyje BPK numatytais proceso veiksmais.

4. Neteisėtas IT duomenų rinkimas praktikos aspektu

Šiame skyriuje pateikiami atvejai, kai IT duomenys nacionalinėje ir tarptautinėje teisėje buvo pripažinti neteisėtais dėl nepagrįsto teisės į privataus gyvenimo gerbimą ir susižinojimo slaptumą suvaržymo (4. 1.) ir todėl, kad duomenims gauti panaudoti grasinimai, įtikinėjimai ar kitokia neleistina prievarta (4. 2.).

4.1. IT duomenų neteisėtumas dėl nepagrįsto teisės į privataus gyvenimo gerbimą ir susižinojimo slaptumą suvaržymo

Teisė į privatą asmens gyvenimą įtvirtinta nacionalinėje ir tarptautinėje teisėje. Konstitucijos 22 str. 1 d. nustatyta, kad žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas, o šio straipsnio 3 d. numatyta, kad informacija apie privatą asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą²¹ (Konstitucija, 1992). EŽTK 8 str. įtvirtinta teisė į privataus gyvenimo gerbimą ir susižinojimo slaptumą bei nustatyta, kad valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus²² (EŽTK, 1950).

LAT 2008 m. balandžio 29 d. nutartyje nustatytas teisės į privataus gyvenimo gerbimą ir susižinojimo slaptumą pažeidimas. Liudytojas D. Š., pasinaudojęs kompetentingos valdžios institucijos suteikta technine įranga, įrašė garso įrašus tarp jo ir pareigūnų - vieno pokalbio metu, dar iki ikiteisminio tyrimo padarytas įrašas, kuriame

²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau - LRKT) 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucijos 22 str. nuostatomis asmens privatus gyvenimas saugomas nuo valstybės, kitų institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų neteisėto kišimosi (LRKT 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas).

²² Laikoma, kad apribojimas yra nustatytas įstatymu tuo atveju, kai nacionalinėje teisėje yra tam tikras jo pagrindas (*Ivashchenko prieš Rusiją*, 61064/10, p. 71.; *Bože prieš Latviją*, 40927/05, p. 74.; *Rotaru prieš Rumuniją*, 28341/95, p. 52.).

policijos pareigūnai reikalauja iš D. Š. 1000 Lt kyšio, antrojo pokalbio metu (pradėjus ikiteisminį tyrimą) D. Š. padavė pareigūnui A. Š. 1000 Lt (LAT 2008 m. balandžio 29 d. nutartis). Konstatuota, jog įrodymai gauti neteisėtu būdu - suvaržytos žmogaus teisės (pažeista teisė į privataus gyvenimo ir susižinojimo slaptumo gerbimą), kadangi įrašant antrąjį pokalbį, pradėjus ikiteisminį tyrimą, buvo taikomas nusikalstamos veikos imitacijos modelis, tačiau jis nebuvo sankcionuotas BPK 159 str. nustatyta tvarka²³. Iš pareigūnų A. Š. ir R. B. buvo atimta minimali apsauga, į kurią jie turėjo teisę demokratinėje visuomenėje, be to, duomenų rinkimo procesas nuo pat pradžių buvo neteisėtas, jo metu gauta informacija neturi jokios įrodomosios vertės²⁴. Šiuo aspektu paminėtina ir EŽTT praktika. 2007 m. spalio 25 d. sprendime byloje *Van Vondel prieš Nyderlandų Karalystę*, EŽTT pažymėjo, jog privačių asmenų pokalbių įrašymas ir toks įrašų panaudojimas, kai įrašą padaro vienas iš pašnekovų privačiomis priemonėmis *per se* nepažeidžia EŽTK 8 str., tačiau svarbu skirti šią situaciją nuo slapto susižinojimo kontrolės ir įrašinėjimo, kurį privatus asmuo atlieka oficialaus tyrimo kontekste ir jo naudai, kai tam pritaria ir techninę pagalbą teikia valstybės tyrimo institucijos (*Van Vondel prieš Nyderlandų Karalystę*, 38258/03, p. 49.). Sprendime EŽTT konstatavo, kad R. įrašą padarė savo iniciatyva, tačiau įrangą jam parūpino valstybės institucija, kuri bent vieną kartą davė jam specialius nurodymus, kokią informaciją reikėtų išgauti pokalbio metu, todėl nustatytas EŽTK 8 str. pažeidimas²⁵.

LAT 2015 m. birželio 1 d. ir LAT 2019 m. gegužės 27 d. nutartyse nustatyti teisės į privataus gyvenimo gerbimą pažeidimai, susiję su slapto informacijos rinkimo priemonių naudojimu. Pažymėtina, kad reguliuojant teisinius santykius, susijusius su slapto informacijos rinkimo priemonių naudojimu, taip pat jas taikant ir vertinant gautų duomenų teisėtumą, svarbu išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp siekio išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo užtikrinimo²⁶ (LAT 2015 m. birželio 1 d. nutartis). LAT pabrėžė, kad slaptos informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką rinkimo priemonės, kuriomis įsiterpiama į žmogaus privatų gyvenimą, savaime nelaikytinos konstituciškai nepagrįstu žmogaus teisės į privatumą ribojimu, taip pat neatitinkančiomis EŽTK reikalavimų, jeigu: 1) jos yra nustatytos įstatymu; 2) jos būtinos demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti Konstitucijos ginamas ir saugomas vertybes; 3) jomis nėra paneigiama žmogaus teisės į privatumą prigimtis ir esmė; 4) jos yra proporcingos siekiamam tikslui²⁷.

²³ *Idem*

²⁴ *Idem*

²⁵ *Idem*

²⁶ EŽTT sprendime *Dragojević prieš Kroatiją* pažymėjo, kad įgyvendinant slapto sekimo priemones privatu laikytis teisėtumo reikalavimo ir užtikrinti, kad asmens teisės į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo slaptumo gerbimą apribojimas, atitiktų būtinumo demokratinėje visuomenėje kriterijų (*Dragojević v. Croatia*, 68955/11, p. 84.).

²⁷ *Idem*

LAT 2015 m. birželio 1 d. nutartyje buvo nustatyti žmogaus privataus gyvenimo ribojimai, kadangi bylos duomenys, kurie buvo gauti atliekant slapta J. V. telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinio kontrolę, buvo išskirti iš kitos baudžiamosios bylos, tačiau nebuvo laikomasi BPK 162 str. įtvirtinto imperatyvo, kad informacija apie privatų asmens gyvenimą, gauta taikant procesinę prievartos priemonę viename procese, kitame procese gali būti panaudota tik leidus ikiteisminio tyrimo teisėjui ar teismui (BPK, 2002). Nagrinėjamu atveju toks leidimas nebuvo gautas. Kitoje LAT 2019 m. gegužės 27 d. nutartyje, G. Z. kaltinimą paėmus kyši iš nuteistojo G. K., pagrindžiantys duomenys surinkti taikant KŽĮ nustatytus kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmus ir BPK nustatytas procesines prievartos priemones (LAT 2019 m. gegužės 27 d. nutartis, p. 4.3.). LAT konstatavo, kad pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai nepatikrino, ar buvo teisinis ir faktinis pagrindas panaudoti technines priemones specialia tvarka, ar kriminalinės žvalgybos veiksmai atlikti nepažeidžiant KŽĮ nustatytos tvarkos (LAT 2019 m. gegužės 27 d. nutartis, p. 4.5.). Todėl nukrypta nuo asmens teisės į privataus gyvenimo gerbimą ir susirašinėjimo (susižinojimo) slaptumo apsaugos tiriant nusikalstamas veikas reikalavimų, o kartu ir nuo įrodymų vertinimo taisyklių²⁸.

Apibendrinant galima teigti, kad tiek nacionalinėje, tiek tarptautinėje teisėje tais atvejais, kai duomenys surinkti, pažeidžiant teisę į privataus gyvenimo gerbimą ir susižinojimo slaptumą, šie duomenys įrodymais nepripažįstami.

4.2. IT duomenų neteisėtumas dėl panaudotų grasinimų, įtikinėjimų ar kitokios neleistinos prievartos

Grasinimai, įtikinėjimai ar kitokią neleistina prievarta, norint išgauti informaciją apie nusikalstamą veiką, atitinka provokacijos sąvoką. Provokacija – tai spaudimas, aktyvus skatinimas ar kurstymas padaryti nusikalstamą veiką apribojant asmens veiksmų pasirinkimo laisvę, jeigu dėl to asmuo padaro ar kėsinaisi padaryti nusikalstamą veiką, kurios prieš tai neketino padaryti (KŽĮ, 2012). Pagal teismų praktiką²⁹, provokacija – tai asmens lenkimas (kurstymas) padaryti nusikaltimą, turint tikslą vėliau su juo susidoroti teisėsaugos institucijų pagalba patraukiant baudžiamojon atsakomybėn dėl nusikalstamos veikos, kuri buvo padaryta sukursčius. Provokacija pasireiškia kito asmens lenkimu padaryti nusikalstamą veiką jį prašant, įtikinėjant, grasinant, šantažuojant ar naudojant kitus veiksmus, palaužiančius asmens valią ir darančius įtaką jo apsisprendimui elgtis nusikalstamu būdu (LAT 2006 m. spalio 4 d. nutartis).

²⁸ *Idem*

²⁹ LAT nutartys: Nr. 2K-262/2012, Nr. 2K-530/2012, Nr. 2K-434/2013, Nr. 2K-238-139/2015, Nr. 2K-373-303/2015, Nr. 2K-265-511/2019, Nr. 2K-52-942/2020.

LAT 2015 m. liepos 3 d. nutartyje konstatuotas atvejis, kai informacijai, apie nusikalstamą veiką, surinkti buvo panaudota provokacija. Byloje P. T. pranešė aplinkos apsaugos inspekcijai apie neįvardyto asmens prekybą ūdrų kailiais. P. T., pareigūnų prašymu, sužinojęs R. R. telefono numerį, pats kreipėsi į jį, kurstydamas padaryti nusikaltimą. Po keleto pokalbių ir įkalbinėjimų R. R. sutiko ir atvykęs į sutartą vietą buvo sulaikytas. Dėl minimos provokacijos, toks informacijos rinkimo būdas pažeidė teisės aktus, be to, tai buvo atliekama ne kriminalinės žvalgybos³⁰ ir ne išteisinio tyrimo pradžios metu (LAT 2015 m. liepos 3 d. nutartis). Privatių asmenų veiksmai gali būti pripažinti provokacija, jei tie asmenys veikia kontroliuojami bei prižiūrimi pareigūnų ir skatina nusikalsti asmenį, apie kurio nusikalstamą veiką jokių konkrečių duomenų neturima³¹. Pripažinta, jog duomenų rinkimo procesas nuo pat pradžios buvo neteisėtas, jo metu gauta informacija, neturi jokios įrodomosios vertės. Byloje pabrėžiama, kad bet koks pareigūnų, taikančių neviešus tyrimo veiksmus, provokuojantis ar į provokaciją panašus elgesys viršijant įgaliojimus vertintinas ne tik kaip veiklos teisėtumo principo, bet ir surinktų duomenų atitikties įrodymų leistinumo (BPK 20 str. 1 ir 4 d.) reikalavimui pažeidimas³². EŽTK 6 str. 1 d., Konstitucijos 31 str. 2 d. ir BPK 44 str. 5 d. įtvirtinto teisingo bylos išnagrinėjimo principo vienas aspektų yra reikalavimas garantuoti, kad asmuo nebuvo provokuojamas padaryti nusikalstamą veiką, o po to už jos padarymą baudžiamas. Teisingas turi būti visas procesas, įskaitant ir reikšmingų bylai tirti bei nagrinėti duomenų rinkimo būdus³³.

LAT 2019 m. lapkričio 26 d. nutartyje nustatytas teisės į teisingą procesą ir teismą pažeidimas³⁴ - asmuo buvo neteisėtai apkaltintas dėl pačių pareigūnų išprovokuotos nusikalstamos veikos. Byloje policijos pareigūnai buvo iškviesti dėl pranešimo apie automobilį, trukdantį eismui prekybos centro aikštelėje. Atvykę į vietą, jie pastebėjo, kad automobilis nekliudo eismui, jo variklis išjungtas, o vairuotojas jame miega. Pareigūnai nurodė liudytojui M. S., kad šis paprašytų G. B. patraukti automobilį, o patys stebėdami laukė, kol automobilis pajudės. G. B. buvo sulaikytas po to, kai automobilis pajudėjo, ir jam buvo nustatytas 2,37 promilės etilo alkoholio kiekis kraujyje. Dėl šio fakto pradėtas ikiteisminis tyrimas, o G. B. buvo kaltinamas pagal BK 281 str. 7 d. (LAT 2019 m. lapkričio 26 d. nutartis, p. 9-10). Buvo pripažinta, jog be policijos darbuotojų įsikišimo, duomenys apie asmens girtumą ir vairavimą išgėrus nebūtų buvę

³⁰ Informacijos apie R. R. nusikalstamą veiką rinkimo būdai (nusikalstamos veikos imitavimas, sekimas, pasala), nepradėjus ikiteisminio tyrimo, naudojami tik kriminalinės žvalgybos metu šio įstatymo nustatyta tvarka, tačiau nusikalstama veika, numatyta BK 272 str. 3 d., nėra kriminalinės žvalgybos tyrimo pagrindas (KŽĮ 8 str.).

³¹ *Idem*

³² *Idem*

³³ LAT 2008 m. balandžio 29 d. nutartis.

³⁴ Įtvirtinta EŽTK 6 str. 1 d., Konstitucijos 31 str. 2 d., BPK 44 str. 5 d.

užfiksuoti, todėl nebūtų ir pačios nusikalstamos veikos, kadangi buvo išprovokuota pačių policijos darbuotojų, todėl G. B. buvo išteisintas³⁵. Taigi, byloje aptariamas provokacijos atvejis, kai iš aplinkybių visumos matyti, kad asmuo nesirengė daryti nusikalstamos veikos ir ji nebūtų buvusi padaryta be teisėsaugos pareigūnų ir (ar) pagal jų nurodymus veikiančių asmenų įsiterpimo³⁶.

LAT 2012 m. gruodžio 11 d. nutartyje konstatuota, jog P. A. buvo nuteistas už tai, kad, būdamas valstybės tarnautojui prilygintu asmeniu, pažeidė savo pareigas ir piktnaudžiavo savo padėtimi. P. A., eidamas gydytojo ir ligoninės skyriaus vedėjo pareigas, tyčia ignoravo pacientės, A. U., sveikatos būklę ir siekdamas iš jos gauti neteisėtą finansinę naudą. Jis grasino, kad pacientas bus išrašytas iš ligoninės, jei nesumokės kyšio ir provokavo jį duoti pinigus, kuriuos vėliau tiesiogiai priėmė. Už šią veiką P. A. buvo nuteistas pagal BK 281 str. 1 d. (LAT 2012 m. gruodžio 11 d. nutartis). Tačiau išnagrinėjus pateiktą kasacinį skundą, paaiškėjo kitos aplinkybės – A. U. paskambino į Panevėžio specialiųjų tyrimų tarnybą (toliau – STT) ir paprašius, gavo žodinį leidimą daryti garso įrašą atliekant nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus (toliau – NVIV). Vėliau A. U. sistemingai siūlė P. A. priimti kyšį, nors garso įraše girdima, kaip P. A. ne kartą atsisako priimti pinigus, tačiau po įkalbinėjimų, P. A. juos priėmė. Taigi nustatyta, kad, veikdama pagal NVIV, A. U. provokavo P. A. paimti kyšį, nes jei ji primygtinai nebūtų įkalbinėjusi, šio nusikaltimo nebūtų. Šiuo atveju paminėtina ir EŽTT praktika. Byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą* EŽTT nurodė, kad kurstymas yra tada, kai asmenys, veikę pagal pareigūnų instrukcijas, neapsiriboja iš esmės pasyviu dalyvavimu tiriamojoje nusikalstamoje veikoje, bet daro subjektui tokią įtaką, jog sukursto nusikaltimo, kuris antraip nebūtų padarytas, padarymą, kad galėtų pateikti įrodymus ir pradėti baudžiamąjį persekiojimą (*Ramanauskas prieš Lietuvą*, 74420/01, p. 26). NVIV panaudojimas gali būti pripažintas neteisėtu ir jo metu surinkti duomenys negali būti panaudojami kaip įrodymai teisme, jei NVIV dalyvis ar kitas asmuo, veikęs pagal teisėsaugos institucijų užduotį, būtų provokavęs P. A. padaryti konkretų nusikaltimą (LAT 2012 m. gruodžio 11 d. nutartis).

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog tiek nacionalinėje, tiek tarptautinėje teisėje provokacijos būdu gauti duomenys, turi būti pripažįstami neleistiniais įrodymais, neatitinkančiais BPK 20 str. nustatytų kriterijų.

Išvados

1. Išanalizavus IT duomenų sampratą, teigtina, kad IT duomenys yra įvairaus pobūdžio informacija apie padarytą nusikalstamą veiką ir apie tą veiką padariusį asmenį. Duomenys apima įvairią informaciją – parodymus, dokumentus, kuriuos

³⁵ *Idem*

³⁶ Tai taip pat minima LAT 2017 m. lapkričio 7 d. nutartyje.

teismas gali pripažinti įrodymais, jei šie atitinka BPK ir kitų teisės aktų keliamus reikalavimus.

2. Apžvelgus leistinus duomenų rinkimo kriterijus, nepradėjus ikiteisminio tyrimo ir ikiteisminio tyrimo stadijos metu, galima konstatuoti, jog informacija gali būti renkama ne tik BPK, bet ir kitų teisės aktų pagrindu. Tačiau svarbu, kad duomenys būtų surinkti laikantis sąsajumo ir leistinumą reikalavimų.
3. IT duomenims keliami du pagrindiniai teisėtumo kriterijai – gavimo būdo neprieštaravimas įstatyme nustatytiems reikalavimams ir galimybė IT duomenis patikrinti BPK numatytais proceso veiksmams.
4. Išanalizavus nacionalinę ir tarptautinę teismų praktiką, galima teigti, kad IT duomenys nepripažįstami įrodymais dėl jų neteisėtumo tada, kai jie surinkti nepagrįstai suvaržant teisę į privataus gyvenimo gerbimą ir susižinojimo slaptumą bei tais atvejais, kai jiems gauti pasitelkiami grasinimai, įtikinėjimai, skatinimai bei kitokia neteisėta prievarta.

Šaltiniai

Teisės norminiai aktai

Tarptautinės konvencijos

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.

Konstitucija, kodeksai, įstatymai

2. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
3. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 81-1514.
4. Lietuvos Respublikos policijos įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 90-2777.
5. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 41-1162.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
7. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 65-2633.
8. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas (2012). *Valstybės žinios*, 122-6093.

Vyriausybės nutarimai

9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gegužės 12 d. nutarimas Nr. 452 „Dėl Transporto priemonės vairuojančių ir kitų asmenų neblaivumo ar apsvaigimo nustatymo taisyklių patvirtinimo ir leidžiamos etilo alkoholio koncentracijos darbo metu ar savarankiškos veiklos vykdymo metu nustatymo“. *Valstybės žinios*, 56-2000.

Specialioji literatūra

Knygos

10. Goda, G. (2003). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.

11. Goda, G., Kazlauskas, M. ir Kuconis, P. (2011). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Registrų centras.

Moksliniuose leidiniuose publikuoti straipsniai

12. Gutauskas, A. (2022). Kriminalinės žvalgybos įstatyme įtvirtintų priemonių taikymas ir žmogaus teisių apsauga šiuolaikiniame moderniaame gyvenime. *Kelyje su Konstitucija*, 53-71.
13. Juozapavičius, A. (2010). Įrodymų leistinumų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*, 77, 81–97. <https://doi.org/10.15388/Teise.2010.0.199>.
14. Mišeikis, Ž. (2005). Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 67(59), p. 46-53.

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

15. *Rotaru prieš Rumuniją* [EŽTT], Nr. 28341/95, [2000-05-04]. ECLI:CE:ECHR:2000:-0504JUD002834195.
16. *Van Vondel prieš Nyderlandų Karalystę* [EŽTT], Nr. 38258/03, [2007-10-25]. ECLI:CE:ECHR:2007:1025JUD003825803.
17. *Ramanauskas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 74420/01, [2008-02-05]. ECLI:CE:ECHR:2008:-0205JUD007442001.
18. *Dragojevic prieš Kroatiją* [EŽTT], Nr. 68955/11, [2015-01-15]. ECLI:CE:ECHR:2015:-0115JUD006895511.
19. *Bože prieš Latviją* [EŽTT], Nr. 40927/05, [2017-05-18]. ECLI:CE:ECHR:2017:-0518JUD004092705.
20. *Ivashchenko prieš Rusiją* [EŽTT], Nr. 61064/10, [2018-02-13]. ECLI:CE:ECHR:2018:-0213JUD006106410.

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 93-4000.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika

22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-360/2004.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-549/2006.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-475/2006.
25. 2007 m. birželio 28 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga (Teismų praktika Nr. 27).
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-141/2008.

27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-392/2008.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-122/2010.
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-562/2011.
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-262/2012.
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-178/2012.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-530/2012.
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 11 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-647/2012.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-434/2013.
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. lapkričio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-456/2014.
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-238-139/2015.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-373-303/2015.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. lapkričio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-271-788/2017.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-20-303/2018.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-90-303/2019.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-161-693/2019.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-247-719/2019.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-265-511/2019.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-274-788/2019.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-297-303/2019.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. rugpjūčio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-52-942/2020.

48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos apžvalga, 2020 m. sausis.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-42-942/2020.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-78-648/2020.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-63-511/2021.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. balandžio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-50-942/2021.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-119-303/2021.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos apžvalga, 2021 m. lapkritis.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-205-719/2021.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-697/2022.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-257-697/2022.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-73-942/2023.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-227-594/2023.

Kiti šaltiniai

60. Tutinienė, J. (2023). Privacių asmenų įrodymai baudžiamajame procese: ką svarbu žinoti juos teikiant? [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2023/12/06/privaciu-asmenu-irodymai-baudziamajame-procese-ka-svarbu-zinoti-juos-teikiant/> [žiūrėta 2023 gruodžio 26 d.].

SANTRAUKA

Moksliniame straipsnyje analizuojamas IT duomenų teisėtumo aspektas. Apibrėžiama IT duomenų samprata, kuri atskleidžia ikiteisminio tyrimo stadijos svarbą bei uždavinius. Nagrinėjant IT duomenų teisėtumo aspektus, privalu atsizvelgti ir užtikrinti, kad surinkti duomenys atitiktų BPK bei kitų teisės aktų numatytus reikalavimus. Surinkti IT duomenys tampa pagrindu teismo procesui, todėl jų teisėtumas ir atitiktis teisės aktams yra esminis teisingo proceso elementas. Teisės aktų nustatyta tvarka gauti duomenys renkami ikiteisminio tyrimo stadijos metu, tačiau tam tikrais atvejais šią informaciją galima rinkti ir nepradėjus ikiteisminio tyrimo.

Šiame straipsnyje pateikiami būtini kriterijai, leidžiantys IT duomenis pripažinti įrodymais. Atskleidžiama, į ką reikia atkreipti dėmesį, sprendžiant apie informacijos

įrodomąją vertę. Taip pat analizuojama, kokie informacijos gavimo būdai neprieštarauja įstatymuose nustatytiems kriterijams bei kokie reikalavimai keliami proceso dalyviams, ir kaip galima patikrinti duomenų teisėtumą. Be to, straipsnyje aptariami LAT ir EŽTT praktikos pavyzdžiai, kuriuose pateikiami atvejai, kuomet IT duomenys buvo gauti neteisėtu būdu.

SUMMARY

This article analyses the legality aspect of pre-trial investigation data. It discusses the concept of pre-trial investigation data, which reveals the importance and tasks of the pre-trial investigation stage. When examining the legality of pre-trial investigation data, it is important to take into account and ensure that the data collected comply with the requirements of the CPP and other legal acts. The pre-trial data collected forms the basis of the judicial proceedings and its legality and compliance with the law is therefore an essential element of a fair trial. Data obtained in accordance with the law is collected during the pre-trial phase of the investigation, but in certain cases it may be collected even before a pre-trial investigation has begun.

This article sets out the necessary criteria and legislation to allow pre-trial data to become evidence. It highlights what needs to be taken into account when deciding on the probative value of information. It also analyses which methods of obtaining information do not contradict the criteria laid down in the law and what requirements are imposed on the participants in the proceedings and how the validity of the data can be checked. The final section of the article discusses examples of case law that present cases where pre-trial investigation data have been obtained illegally.